

O PROXECTO VIRADA MONITORIZA CETÁCEOS PARA REDUCIR AS SÚAS CAPTURAS ACCIDENTAIS EN GALICIA

Jose A. Martínez, Iago Izquierdo e Alfredo López*

As augas galegas son un escenario no que se producen numerosos e diversos tipos de interaccións entre os cetáceos e a actividade pesqueira. Contamos cunha comunidade de cetáceos composta por máis de vinte especies, que comparte o seu hábitat cunha moi numerosa e variada flota pesqueira, á que pertencen o 85% dos barcos que faenan nas augas do caladoiro Cantábrico Noroeste. O proxecto VIRADA, en activo desde 2019, aborda esta relación e busca reducir a mortalidade por captura accidental en artes de pesca da toniña e o arroaces.

Arroaz (*Tursiops truncatus*) achegándose a unha embarcación de pesca, nas augas das Rías Baixas.

Falar da interacción que se establece entre os cetáceos e a pesca non resulta sinxelo, xa que, segundo a especie de cetáceos e a arte de pesca á que nos refiramos, cada unha das partes implicadas nesta relación pode saír beneficiada ou prexudicada.

Así, é ben sabido que, en ocasións, os mariñeiros sofren perdas económicas pola acción dos cetáceos, que avalan o peixe espantándoo e a súa captura, ou producen importantes danos e roturas nas redes, cando se achegan a elas para alimentarse dos peixes capturados.

Na outra cara da moeda están os efectos que a actividade pesqueira produce sobre os cetáceos, sendo un dos máis graves a mortalidade por captura accidental en artes de pesca. Estamos ante un grave problema de dimensión mundial, que cada ano se cobra a vida de máis de 300.000 cetáceos nos mares e océanos de todo o mundo, e as augas galegas non son unha excepción.

As capturas accidentais non afectan só aos cetáceos, xa que diversas especies de aves mariñas, tartarugas e tabeiróns tamén se ven afectadas por esta mortalidade. É máis, dentro da definición de captura accidental, que se refire á captura daquelas especies que non son obxectivo da actividade pesqueira, tamén se poderían considerar aos exemplares das especies obxectivo (peixes, cefalópodos...) que presentan unha talla inferior á talla mínima de captura e consumo.

Por que se producen as capturas accidentais? Basicamente por unha razón: as artes de pesca non presentan unha selectividade do 100%, é dicir, non teñen a capacidade de capturar exclusivamente aos individuos que pertencen ás especies obxectivo, e que presentan as tallas mínimas de captura e consumo. Pero tamén existe outro factor importante, relacionado coa maneira na que se traballa coas artes de pesca, é dicir, como, cando, onde e durante canto tempo se pesca.

En último termo, as capturas accidentais constitúen un problema de dimensión social, que vai máis alá da propia actividade pesqueira. Polo tanto, a súa redución debe ser plantexada e establecida a diferentes



Toniña (*Phocoena phocoena*) capturada accidentalmente nun arte de enmalle.

niveis, contando coa participación e implicación firme de diversos estamentos.

O IMPACTO DAS CAPTURAS ACCIDENTAIS EN GALICIA

Neste ano 2020 cúmprese o 30 aniversario da posta en marcha da Rede de Varamentos de Galicia por parte da CEMMA. Nos últimos anos, esta actividade lévase a cabo baixo a dirección, e contando co financiamento da Dirección Xeral de Patrimonio Natural da Xunta de Galicia.

A costa galega rexistra unha das taxas de varamento máis altas do sur de Europa, cunha media anual de 285 exemplares, e que está a aumentar nos últimos anos. O 45% destes exemplares presenta indicios externos compatibles cun diagnóstico de morte por captura accidental en artes de pesca. Estamos a falar de datos obtidos seguindo protocolos moi concretos, e aplicando criterios establecidos pola comunidade científica a nivel internacional.



Embarcación de artes menores faenando con arte de enmalle nas Rías Baixas.



Golfiño común (*Delphinus delphis*) capturado accidentalmente por unha parella de arrastreiros, e entregado A CEMMA para proceder ao seu estudo.



Varamento de toniña (*Phocoena phocoena*) na costa galega, con indicios de captura accidental en arte de pesca.

Unha das especies máis afectadas polas capturas accidentais en Galicia é a toniña (*Phocoena phocoena*). Neste caso, a mortalidade por captura accidental mesmo chega a superar o 50%, estando implicadas principalmente as artes de enmalle de fondo. Nas nosas augas está presente o ecotipo meridional, que presenta unha identidade xenética propia, e que constitúe unha Unidade de Xestión dentro da Demarcación Mariña Noratlántica.

Galicia, xunto co norte de Portugal, representa o derradeiro reduto para esta especie a nivel de toda a península Ibérica. A toniña está considerada como extinguida no Mediterráneo e os últimos estudos realizados sobre dinámica poboacional indican que deixará de estar presente as nosas augas nun prazo inferior a vinte anos. Estamos ante un caso de desaparición similar ao da vaquita marina (*Phocoena sinus*) no Golfo de México.

A PERCEPCIÓN DOS CETÁCEOS POR PARTE DO SECTOR PESQUEIRO

Podería pensarse que a opinión máis estendida entre o sector pesqueiro galego ao respecto da presenza de cetáceos nas nosas augas é de rexeitamento, pois as opinións máis negativas, aquelas que proceden dos mariñeiros que faenan con determinadas artes de pesca e que sofren certo impacto económico de carácter negativo pola acción dos cetáceos, son as que transcenden cara o resto da sociedade, chegando mesmo ata os medios de comunicación. Sen embargo, os estudos científicos levados a cabo pola CEMMA nos últimos tempos, nos que se chegaron a realizar máis de 900 enquisas aos mariñeiros galegos moitos embarques, indicánnos que a realidade é ben diferente, xa que unha grande parte do sector pesqueiro galego considera aos cetáceos como indiferentes, ou mesmo beneficiosos para a súa actividade.

Este é o primeiro mito que hai que rachar, xa que ao longo da historia escrita, e mesmo xurídica, os mamíferos mariños en xeral, e os cetáceos en particular, foron mal considerados polo seu impacto sobre

Unha grande parte do sector pesqueiro galego considera aos cetáceos como indiferentes ou mesmo beneficiosos para a súa actividade

a actividade pesqueira. Existen datos e diferentes exemplos que nos indican que estas especies foron moi beneficiosas para o pobo galego ao longo dos anos, representando un importante recurso económico e alimenticio, chegando a ser considerados como símbolos dun bo augurio, ou sendo utilizados como indicio na detección da pesca. Mesmo os textos legais defenderon a súa presenza e integridade dende hai máis de cen anos.

É ben sabido que os cetáceos en xeral, e determinadas especies en particular, poden incidir negativamente sobre determinadas flotas, por exemplo cando os arroaces provocan roturas e danos nas pezas do xeito, ou cando os golfiños embalan un banco de sardiña ou xurelo e impiden que un barco do cerco poida realizar un lance. Sen embargo, no fondo, o sector pesqueiro galego admite que leva tempo pasando

Deseñado en colaboración co propio sector pesqueiro, o proxecto VIRADA parte dun profundo coñecemento da existencia das interaccións cetáceos-pesca en Galicia

por importantes dificultades para poder realizar a súa actividade, e sabe perfectamente que os cetáceos non son o seu problema principal. Por moito peixe que consuman ou que embalen, e por moitas redes que esnaquicen, os cetáceos non son, nin moito menos, o principal problema do sector pesqueiro galego. Nunca o foron, en ningún momento da nosa historia, a pesar de que moitas veces foron o chibo expiatorio. As palabras de Castelao, “as sardiñas volverían se os gobernos quixesen”, exculpan aos cetáceos da problemática pesqueira, e centran o cerne da cuestión nos parámetros socio-políticos, que sempre determinaron o terreo de xogo da actividade pesqueira ao longo da historia.

O PROXECTO VIRADA

Sendo moi conscientes desta situación, e tratando de dar un paso máis na redución desta grave problemática que está a afectar ao noso medio mariño, a CEMMA puxo en marcha o proxecto “VIRADA: Bases para a redución da mortalidade por captura accidental en artes de pesca da toniña (*Phocoena phocoena*) e o arroaz (*Tursiops truncatus*) en áreas da Rede Natura 2000 de Galicia”. Este proxecto conta coa participación como socio da Organización de Produtores de Pesca Fresca do Porto de Vigo-OPPF-4, e coa colaboración da Fundación Biodiversidad, do Ministerio para a Transición Ecolóxica, a través do Programa Pleamar, cofinanciado polo Fondo Europeo Marítimo e de Pesca-FEMP.



Realización de entrevistas aos mariñeiros para a recollida de información sobre a interacción cetáceos-pesca.

O proxecto dispón dun orzamento total de 85.021,60 € e obtivo a máxima valoración na resolución da Convocatoria Pleamar 2019, ocupando o primeiro posto dun total de 87 proxectos presentados. Está integrado ademais no LIFE IP Intemares, o maior proxecto de conservación de fauna mariña que se está a desenvolver nestes momentos en Europa.

O obxectivo principal do proxecto VIRADA é contribuír á protección da biodiversidade mariña e á sustentabilidade da pesca mediante a redución das capturas accidentais de cetáceos, en colaboración co sector pesqueiro.

Como obxectivos secundarios establécense os seguintes:

- 1) Coñecer a interacción cetáceos-pesca e o esforzo pesqueiro que se aplica nas áreas Rede Natura 2000 das Rías Baixas, como primeira medida para poder avaliar os efectos negativos (capturas accidentais) da actividade pesqueira sobre o medio mariño.
- 2) Avaliar a magnitude do impacto da mortalidade por captura accidental en artes de pesca sobre a poboación de toniña e arroz en áreas Rede Natura 2000 das Rías Baixas.
- 3) Potenciar o coñecemento da situación da poboación de toniña e o arroz nas principais zonas de pesca das áreas Rede Natura 2000 das Rías Baixas.

As dúas especies obxectivo dentro do proxecto VIRADA son o arroz e a toniña, que contan cun maior status de protección nas augas galegas, estando recollidas como "Vulnerables" no Catálogo Español de Especies Amenazadas-CEEA e incluídas no Anexo II da Directiva Hábitats.

Pero tamén é importante destacar que VIRADA vai dirixido ao sector pesqueiro, que presenta unha enorme importancia, tanto a nivel económico como social, en Galicia. Na nosa costa existen un total de 87 portos de pesca, nos que teñen a súa base ao redor de 4.300 embar-

Unha das especies máis afectadas polas capturas accidentais en Galicia é a toniña, cunha mortalidade asociada que chega a superar o 50%

cacións, que faenan cunha grande variedade de artes de pesca. Dentro desta importante flota, o sector máis numeroso é o das artes menores, ao que pertencen o 90% das embarcacións.

O sector pesqueiro galego captura uns 180 millóns de quilos de peixe fresco ao ano, facturando máis de 430 millóns de euros, o que representa ao redor do 10% do PIB da nosa comunidade.

Con este proxecto preténdese contribuír a que a actividade pesqueira sexa sostible dende o punto de vista ambiental, e compatible coa preservación da biodiversidade e do medio mariño.

VIRADA executouse ao longo do ano 2020, e a zona de estudo foi a das Rías Baixas, tendo como base de actuación os portos pesqueiros de Baiona, Vigo, Cangas, Bueu e O Grove, xunto cos seguintes 7 espazos mariños pertencentes á Rede Natura 2000: ZEC Illas Estelas (ES1140012), ZEC Illas Cies (ES0000001), ZEC Costa da Vela (ES1140010), ZEC Cabo Udra (ES1140009), ZEC Ons-O Grove (ES1140004), ZEC Complexo húmido de Corrubedo (ES1110006) e ZEPA Rías Baixas (ES0000499).

ACCIÓNS E ACTIVIDADES DO PROXECTO

As accións e actividades levadas a cabo dentro do proxecto son as seguintes:

- A1. Recollida de información base sobre a actividade pesqueira da flota de artes menores en áreas Rede Natura 2000 das Rías Baixas. Dentro desta actividade estanse a realizar embarques a bordo de barcos de pesca da flota de artes menores con base nos portos de Baiona, Vigo, Cangas, Bueu e O Grove. Ademais, esta acción complétase coa realización de entrevistas ao sector pesqueiro da flota de artes menores da área Cabo Silleiro-Cabo Corrubedo.
- A2. Avaliación de impacto: estudo marcaxe-recaptura dos cadáveres dos cetáceos capturados accidentalmente en artes de pesca en áreas RN2000 das Rías Baixas. Estanse a distribuír entre a flota de pesca uns lotes de etiquetas para a marcaxe dos cadáveres de cetáceos capturados accidentalmente. Preténdese realizar unha recaptura, por parte da Rede de Varamentos de Galicia, dos cadáveres marcados coas etiquetas que cheguen a varar na costa. Tamén se levará a cabo unha análise para avaliar as posibilidades de deseño e implantación dunha ferramenta informática destinada á recollida de datos de capturas accidentais e avistamentos de cetáceos procedentes do sector pesqueiro.
- A3. Campaña para a monitorización poboacional de cetáceos en áreas Rede Natura 2000 das Rías Baixas, con participación de voluntariado. A previsión inicial era realizar unha campaña marítima, de 8 días de duración, a bordo dun veleiro, contando coa participación de 10 persoas como voluntariado ambiental. Pero debido aos requirimentos de seguridade sanitaria derivados da pandemia do COVID-19, levarase a cabo unha campaña de monitorización aérea, en avioneta, na que só poderá participar o equipo técnico do proxecto.
- A4. Difusión, divulgación e sensibilización sobre a sustentabilidade da pesca e a necesidade de reducir as capturas accidentais. Dentro desta levouse a cabo a edición e distribución da "Guía de boas prácticas para o sector pesqueiro ante o rexistro dunha captura accidental a bordo", que está dispoñible para descarga no seguinte enlace: <https://www.dropbox.com/s/2k9dvtzygu11tly/GUIA-VIRADA-ALTA.pdf?dl=0>. Antes de que remate o proxecto, celebrarase unha xornada de presentación de resultados. Antes de que remate o proxecto, celebrarase unha xornada de presentación de resultados.

Os principais valores do proxecto VIRADA son que foi concibido tendo un profundo coñecemento da existencia das interaccións cetáceos-pesca en Galicia, e que se deseñou para ser executado en colaboración co propio sector pesqueiro. O seu potencial radica en que pretende establecer unha sólida base de coñecemento sobre a que se podan desenvolver novos proxectos complementarios no futuro.

*Jose A. Martínez Cedeira. Biólogo e Presidente da CEMMA. Responsable dos estudos de interacción cetáceos-pesca e director por proxecto VIRADA.

Iago Izquierdo Ferreiro. Biólogo e técnico do proxecto VIRADA.

Alfredo López Fernández. Doutor en Bioloxía, fundador da CEMMA, investigador do CESAM-Universidade de Aveiro e colaborador do proxecto VIRADA.